

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

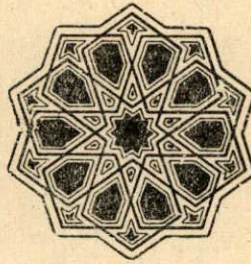

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXVII

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Prof.Dr. H. ATAY , <i>Kur'ân-ı Kerim ve Kudsiyet</i>	1
Prof.Dr. M.S. AYDIN, <i>Sürec Felsefesi Işığında Tanrı-Alem İlişkisi</i>	31
Prof.Dr. İ.A. ÇUBUKÇU, <i>Biruni</i>	89
Prof.Dr. H. YURDAYDIN, <i>İslâm Devletlerinde Müslüman Olmayanların Durumu</i>	97
Doç.Dr. H. ALTINTAŞ, <i>İslâm Düşüncesinde Tasavvuf</i>	111
Doç.Dr. M. AYDIN, <i>Batı ve Doğu Hıristiyanlığına Tarihi Bir Bakış</i>	123
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>Tarihi Rivâyetlere Göre Hz. Osman'ın Öldürülmesi</i>	149
Doç.Dr. S. HİZMETLİ, <i>İslâm'ın Derûnî Tezâhürleri</i>	177
Doç.Dr. İ. KAYAOĞLU, <i>İslâm'da Adalet Mefhumu</i>	201
Doç.Dr. M. ŞİMŞEK, <i>Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münâkaşalar</i>	207
Doç.Dr. G. TÜMER, <i>Yehova Şahitleri Hareketi ve Bir Din Olup Olmadığı</i>	221
Doç.Dr. A. UĞUR, <i>Kemal Paşa Zâde'nin VIII. Defteri</i>	265
Doç.Dr. M.S. YAZICIOĞLU, <i>Mâtürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması Ebû Mansur Mâtürîdî ve Ebu'l-Mu'in Neseî</i>	281
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>İbn Sînâ'da Varlık, Varoluşun Sebebi ve Varlığın Delili Olarak Aşk</i>	299
Yrd.Doç.Dr. M. BAYRAKTAR, <i>Al-Jahız and the Rise of Biological Evolution</i>	307
Yrd.Doç.Dr. S. EROĞLU, <i>Kur'an Hükümlerinin Hukuk Açısından Değerlendirilmesinde metod</i>	317
Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>Doğu Arap Dünyasında Hukukî Modernleşmenin Birkaç Yönü</i>	327

Yrd.Doç.Dr. M. KOŞTAŞ, <i>La Laiscation De L'Etat Turc</i>	339
Dr. M. ATALAR, <i>İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Genel Kitaphğında Mevcut Bulunan Tarihi Çalışmalarının Listesi</i> ..	347
Dr. M. ATALAR, <i>A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Genel Kitaphğı Yazmalar Bölümündeki Tarih Çalışmaları</i>	355
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>İbn Haldûn'un "Mukaddime"sinin Yeni Bir Tercümesi Üzerine (I)</i>	363
Dr. H. KIRBAŞOĞLU, <i>Mukaddime'ye Yazılan "Giriş" Bir İntihal mi? (II)</i>	399
Ar.Gör. Ali YILMAZ, <i>Yeni Tarama Sözlüğü</i>	415

KUR'AN HÜKÜMLERİNİN HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİNDE METOD

Y.Doç.Dr. Selahaddin EROĞLU

Diğer İslâm ilimlerinin olduğu gibi, İslâm hukukunun da ana kaynağı Kur'an'dır. Kur'an, esas olarak, kendisine inananlar için bir hidâyet rehberidir. Onun büyük bir kısmı, diğer mukaddes kitaplarda da kısmen görülebileceği gibi, bir dinî ve ahlâkî prensipler manzûmesi görünümündedir. Bu özelliğinden dolayı Kur'an, hukuk araştırmaları için, âyetlerinden bir çırpıda hükümler çıkartılabilen bir hukuk kaynağı durumunda görünmemektedir. Şüphesiz Kur'an insanlar arasındaki münâsebetleri düzenleyici özelliğe sahip birtakım genel prensipler ortaya koymakta; hatta bazı sahalarda -özellikle âile hukuku- hukuk normları şeklinde ifâde edilmeye müsâit prensipleri de vaz' etmektedir.

İslâm hukukunu doğru değerlendirebilmek için, Kur'an'ın hukukî vechesini; onun, hukukun süjesi olan insanı ve özellikle mü'min insanı ne şekilde tavsif ettiğini tespit etmek yerinde olacaktır kanaatindeyiz. Bundan sonra, İslâm hukukunun oluşması ve gelişmesi ile doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilgili olabilecek Kur'an hükümlerinin yeniden gözden geçirilmesinin metod açısından önemini belirtmek isteriz.

Kur'an'da insan, Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi (halife) olarak gösterilmektedir: ... واذ قال ربك للملئكة انى جعل فى الارض خليفة... "Rabbin meleklerle 'Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim' demişti"¹. Bir başka yerde: ... وهو الذى جعلكم خلائف فى الارض... "sizi yeryüzünün halifeleri kılan O'dur"². Kur'an, insanın en sorumlu yaratık olduğunu söylece belirtiyor: انا عرضنا الامانة على السموات والارض والجبال فابين انا عرضنا الامانة على السموات والارض والجبال فابين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان...

1 el-Bakara, 30.

2 el-En'âm, 165.

lere, yere, dağlara sunmuşuzdur da onlar bunu yüklenmekten çekinmişler ve ondan korkup titremişlerdir ve onu insan yüklenmiştir”³.

Böylesine ağır bir sorumluluğu yüklenmiş olan insan “en güzel şekilde yaratılmıştır” (ahsenu takvîm)⁴. Öte yandan, Kur’an’da insanın pek huysuz (helû’), yaygaracı (cezû’)⁵ ve nankör (kenûd)⁶ vb. vasıflarla muttasif zayıf bir yaratık⁷ olduğu belirtilmektedir.

Ancak, “Bütün bu noksanlarına rağmen insan, Allah’ın yeryüzündeki halifesidir”⁸. Bunu temin eden prensipler yine Kur’an’da tâyin ve tespit edilmiştir. Diğer bir ifade ile, insanın yüklendiği sorumluluğu omuzlayabilmesi ve “eşrefu’l-mahlûkât” mertebesinde kalabilmesi için Kur’an’ın çizdiği bir yol vardır; o da Allah’a kulluktur:

“Cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım”⁹. Kulluk, burada bazı çevrelerde anlaşıldığı gibi sâdece namaz, oruç, vb. ibâdetler şeklinde tecelli etmemekte, daha şumüllü olarak; Allah’a gerçek mânada kul olma keyfiyetini ifâde etmektedir. Bu âyet bir bakıma insanın yaradılışının gâyesini (raison d’être)¹⁰ açıklamaktadır. Allah’a kul olmayı temin edecek yol, Kur’anda belirtilmiştir. “Sırâtü’l-Mustakîm” olarak nitelenen bu yoldan sapmaksızın ilerlemek suretiyle insan, aşağıların en aşağısı (esfelu sâfilîn)¹¹na düşmeyen, hüsrânda olmayan¹² ve netice itibâriyle yaradılışının gâyesini gerçekleştiren olmaktadır. Bunu yapabilecek olanların, Allah’ın Kur’an’da yer alan buyruklarına itâat eden mü’minler olduğu açıktır. İslâm hukukunun muhâtabı olan insan bu insan; onun muhâtabı olan cemiyet de bu insanlardan oluşan cemiyettir.

İslâm, inananların en özel hallerinden tutun da onların oluşturduğu cemiyet ve cemiyetler arası münâsebetleri içine alacak bir sistem haline gelmeden önce işe, bu sistemi ayakta tutacak esasları (pillars) tâyin ve tespit etmekle başlamıştır. İslâm’ın onüç sene süren Mekke devri, daha

3 el-Ahzâb, 72.

4 et-Tin, 4.

5 el-Meâric, 19-20.

6 el-Âdiyât, 6.

7 en-Nisâ, 28.

8 İqbal, Muhammad, The Reconstruction of Religious Thought in İslam, Lahore (Pakistan), 1977, s. 95.

9 ez-Zâriyât, 56.

10 el-Fârûkî, İsmâil Raji, Islamization of Knowledge, International Institute of Islamic Thought, Maryland (U.S.A.) 1982, s. 29.

11 et-Tin, 5.

12 el-Asr, 2-3.

sonra Medîne'de teşkilâtlı bir sistem haline dönüşecek olan İslâm toplumunun teorik yönden hazırlandığı ve yoğrulduğu devirdir. Bu devir, mü'minlerin, üzerine binâ edecekleri değişmez inanç esaslarını pekiştirdikleri devir olarak kendisini göstermektedir. Zira, medeniyetlerin maddî cephesinin yanında, hatta öncesinde fikrî ve mânevî cephesi vardır. Mekke devri bir bakıma fikrî cephenin oluşturulduğu devirdir diyebiliriz. Bu devirde nâzil olan âyet ve sûrelerin özellikle şu esasları koymaya yönelik olduğu söylenebilir:

1. Kur'an'ın (İslâm'ın) çağrısı tevhîd inancıdır. Gâye, birlik içerisinde bir olan Allah'a inanmaktır. Müşrik Arablarda bile, herşeye rağmen, yine de âlemleri yaradan ve idâre eden yüce bir ilâhın varlığı kabul edilmektedir. Ne var ki, bu tek Allah inancı, müşrik Arablarda nazarı bir görüş olmaktan ileri gitmemiştir. İlâh kabul edilen birtakım putlara yapılan ibâdetler, Allah'a ulaşmada onlara atfedilen aracılık görevi ve buna benzer hususlar Hz.İbrahim ve Hz.İsmâil'den gelen tevhîd inancını zayıflatmış ve saptırmıştı. Bu husus Kur'an'da açıkça beyân edilmektedir.¹³

Kur'an'ın ortaya koyduğu şekliyle tek Allah inancı, hem ideal hem de en sâde-olandır. Bu derece öz ve sâde görünüşlü temel inancı aynı sâdeliği ile muhâfaza etmenin, tevhîd inancını pekiştirmek gâyesiyle birbiri ardına peygamberler gönderildiği dikkate alınacak olursa pek de kolay bir iş olmadığı kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Hz.Muhammed son peygamber olduğu için, tevhîd inancı hem tam mânasıyla yerleşmiş hem de insanlık artık bundan böyle bu inancı anlayacak ve yaşatabilecek seviyeye gelmiştir şeklinde bir neticeye varmak mümkündür. Binaenaleyh, Kur'an'ın tamamlanmasından sonraki herhangi bir devirde tevhîd inancında görülebilecek herhangi bir sapma yine Kur'an'a ve Sünnet'e dönülmek suretiyle düzeltilebilecek husûsiyettir diyebiliriz. Zira tevhîd inancı sâdece vicdanlarda muhâfaza edilen kişisel ve derûnî bir inanç olarak kalmayan, mü'minin her davranışında görünen aktif bir unsurdur.

2. Âhîret hayatı akîdesi ve hesâba çekilme şuuru. Tevhîd akîdesinden sonra âhîret inancını Kur'an'ın ikinci temel unsuru olarak kabul edebiliriz. Mü'minler, bu âlemin (dünya hayatı) âhîret âlemine bir hazırlık olduğuna ve orada Allah'ın huzuruna çıkarılarak dünyada yaptıkları işlerden muhâkeme edileceklerine kesin olarak inanırlar. Bu inanç, Kur'an'da tekrar tekrar ifâde edilen sarîh nasllara dayanmak-

¹³ el-Mü'minûn, 85; Yûsûf, 106.

tadır. Misâl olarak şu iki âyeti verelim: *إلى الله مرجعكم جميعا فينبئكم بما كنتم تعملون*. “Hepinizin dönüşü Allah’a dır, işlemekte olduklarınızı size haber verecektir”¹⁴. *يومئذ يصدرون الناس اشتاتالير واعمالمهم فمن يعمل مثقال ذرة خيرا يره ومن يعمل مثقال ذرة شرا يره*. “O gün insanlar işlerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük dönerler. Kim zerre kadar iyilik yapmışsa onu görür. Kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onu görür”¹⁵. İslâm’da fert ve cemiyet hayatı işte böyle bir âlemin varlığı şuuruna; hesap günü şuuruna dayanmaktadır.

Hicret ile başlayan Medîne devri, Mekke’de oluşturulan temeller üzerine binâ edilecek islam cemiyetinin teşekkül devridir. Bu devirde Hz. Muhammed artık sadece Allah’ın kendisine inzâl ettiği vahiyleri mü’minlere aktaran bir peygamber değil; siyâsî ve hukûkî sahalarda da mutlak bir otorite olarak görünmektedir. “Allah’a ve O’nun elçisine itâat ediniz” emrinde, Arabların sosyal yapısına İslâm tarafından getirilen en esaslı yenilik yatmaktadır¹⁶. Kur’an’ın çeşitli yerlerinde defalarca zikredilen bu ilâhî emir¹⁷ ile İslâm’da teşrî’in değişmez kaynağı tâyin edilmektedir.

Kur’an’ın hedefi, insanın Allah ile ve insanların birbirleriyle olan münâsebetlerini düzenleyen genel prensipler vaz’ etmek şeklinde görünmektedir. Binaenaleyh, Kur’an’ı teknik mânada bir hukuk kodifikasyonu olarak telâkkî etmenin meseleye yanlış bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz. Zira, Kur’an’ın imân, âhîret hayatı ve ibâdetlerle ilgili emir, nehiy, tavsiye, ikaz ve ihtarları ile teknik mânada hukûkî karakterdeki hükümleri arasında dâimî bir münâsebet mevcut olup birbirinden ayrı düşünülmecece derecede bir giriftlik arz etmektedir. Bilindiği gibi mevzû’ hukuk sistemlerinde ibâdetler hukukun ilgi alanı dışında kalmaktadır. İslâm hukukunda ise ibâdetler, mü’minlerin ferdî ve sosyal muhtevâlî fiilleri ile çok yakından alakalı olan; imânın aksiyona dönüşmesinden başka bir şey olmasa gerektir. Böyle olunca, İslâm’daki ibâdetlerin, mevzû’ hukuk sistemlerinde biri diğerine belli ölçülerde tesir eden hukuk-ahlâk münâsebetlerine benzer bir şekilde hatta daha müessir olarak, menşei dinî inançlar olan ahlâkî prensiplerin teşekkülünde doğrudan ilgili olduklarını söylemek mümkündür. Zira, İslâm’daki farz

14 el-Mâide, 105.

15 ez-Zilzâl, 6-8.

16 Coulson, N.J., A History of Islamic Law, Islamic Surveys 2, Edinburg 1971, s. 9 vd.

17 Misal olarak bk. en-Nisâ, 59; el-Enfâl, 1, 20, 46; el-Haşr, 7.

ibâdetlerin en şekli olanının dahî cemiyetin bilhassa mânevî yapısını ilgilendirdiği, onun düzenli olmasını sağlamaya yardımcı olacak hazırlayıcı unsurları oluşturduğu müşâhede edilir. Ferdî ve sosyal muhtevâsı ile İslâm'da önemli bir ibâdet olan namaz bunu en güzel şekilde gösterir. Kur'an namazın mâhiyetini ve gâyesini şöyle ifâde etmektedir:

واقم الصلاة ان الصلاة تهنى عن الفحشاء والمنكر ولذكر الله أكبر والله يعلم ما تصنعون.
 "Namaz kıl, muhakkak ki namaz hayâsızlıktan ve fenâ-
 lıktan alıkor; Allah'ı anmak ne büyük şeydir! Allah yaptıklarınızı bi-
 lir"¹⁸. "Mü'minler saâdete ermişlerdir. Onlar namazda huşû' içindedirler"¹⁹.

Yalancılık, hilekârlık vb. şeylerden tutun da katl'e kadar uzanan çirkin fiiller (fahşâ'), her hukuk sisteminin ve ahlâk teorilerinin cemiyet-ten ilk planda uzak tutmayı hedef edindiği şeylerdir. Günde beş defa edâ edilmesi farz olan bir ibâdetin, cemiyetlerin ortak problemi olan "fahşâ" ve "münker"i ortalardan kaldıracabilecek özelliğe sahip olması gerektiği hususu en ferdî ve vicdânî karakterdeki ibâdetlerin dahî İslâm'da hukukun ilgi alanı içinde telâkkî edilmesi gerektiğini göstermesi bakımından mühimdir. Bunun yanında, İslâm'da ferdî karakterdeki ibâdetler, onların âhirete ait fiiller olmasından çok, bu dünya hayatını doğrudan ilgilendiren ve insanların fert ve cemiyet hayatına şekil veren bir özelliğe sahip fiilleri olarak değerlendirilmelidir. Zira, "Müslüman olmak kişinin şuurunda Allah'ı devamlı şekilde canlı olarak tutması demektir. Allah hem herşeyi Yaradan (Hâlık) hem de Hâkim olduğundan bir fiilin islâmî olması demek, her şeyin O'nun emirleri doğrultusunda ve O'nun rızası için yapılması demektir"²⁰. Müslümanın hayatı ve davranışında yatan bu niyet ve gâyeyi Kur'an şöyle belirtmektedir: تراهم ركعاً سجداً يبتغون فضلاً من الله ورضواناً سيماهم في وجوههم من اثر السجود.
 "Onları rükûa varırken, secde ederken, Allah'tan lutuf ve hoşnudluk dilerken görürsün. Onlar, yüzlerindeki secde izi ile tanınırlar"²¹.

"Birbirlerine akı abalık, ortak duygu ve inanç bağlarıyla kenetlenmiş ve istikrarlı bir ortamda yaşayan küçük bir cemiyet, resmen tanınmış kanunlar olmadan da düzenli bir şekilde bir arada yaşayabilir"²². Bu

18 el-Ankebût, 45.

19 el-Mu'minûn, 1-2.

20 el-Fârûkî, Ismail Raji, Islamization of Knowledge, s. 23.

21 el-Feth, 29.

22 Hart, H.L.A., The Concept of Law, Oxford University Press, Oxford 1972, s. 89-90.

gayrı resmî kâideler ihlâl edilmeye başlandığı andan itibaren böylesi bir cemiyette resmî müeyyide gücünü hâiz bir çeşit kanunlar manzumesine ihtiyaç duyulacaktır. Kur'an'ın da, mü'minlerin oluşturduğu cemiyet ve devlet hayatında onların vicdanlarına doğrudan hitâbeden tevhid inancı ve âhirette hesâba çekilme şuuru ile ilgili hükümleri vardır. Bu hükümleri pratikte yansıtmak, tam mü'min olmanın diğer bir ifâde ile, ideal fert ve onlardan oluşan cemiyet olmanın (ihsan mertebesi) zarûrî önşartları olarak kabul etmek gerekmektedir. Bunun yanında, Kur'an'ın bu dünya hayatı ile ilk bakışta doğrudan ilgili görünmeyen ve hukuk normları hüviyetinde olmayan prensipleri, dinî, mânevî ve vicdânî müeyyide gücünü hâiz olmalarına ilâve olarak, fizikî müeyyide gücüne sahip kâidelerinin sayı itibâriyle fazla olmadığı da bir gerçektir. Ancak, Kur'an'ın mânevî, vicdânî karakterdeki prensipler ihlâl edildiğinde veya kaale alınmadığı birçok hususlarda, mevzû' hukukun fizikî müeyyidelerine benzer nitelikte müeyyide gücü kazandırılmaya müsâit olabilecek genel prensiplerin mevcut olduğu kanaatindeyiz. Bilhassa muâmelât ile ilgili hususlarda Kur'an'ın bir ideal çerçeve oluşturmaya yönelik tavsiye, teşvik ve âhirete dâir prensipler ihlâl edildiğinde bunu, hesâbî âhirette görülecek bir Mahkemeye hamledip bu prensiplerin âhîret hayatının sebebi vücûdu olma niteliğindeki bu dünya hayatı ile alâkası olmayan ve bu yüzden sâdece bir ahlâkî kâideyi ihlâl etme olarak mı görmek gerekmektedir? Bu meseleye Kur'an'ın ruhu doğrultusunda yaklaşmak yerinde olacaktır; şöyleki:

Fertlerin bizzat kendileriyle Allah arasındaki münâsebetin fiilî şekli olan bazı ibâdetlerde (namaz ve oruç gibi), fertlerin söz konusu ilâhî mükellefiyetlerini ifâ etmemeleri yahut bunları eksik ifâ etmeleri (farz namazları devamlı değil de arasına kılmak veya hiç kılmamak gibi) ve bununla ilgili Allah'ın âhirete dâir cezâ va'di, tehdit ve ikazları, fertlerin yalnızca kendilerini ilgilendireceğinden; Allah'ın bu emrinin (doğruluğuna iman edilmekle beraber) yerine getirilmemesinden, o kimselere bağlayıcı bir hukukî müeyyide uygulanmayabilir. Bu durumda ortaya çıkacak müeyyide gücü, söz konusu kimseler için dinî-vicdânî müeyyide ve bu davranışından dolayı müslüman cemâatin ayıplama ve kınaması şeklinde tezâhür edebilecek bir müeyyide olmaktan öteye geçemeyebilir. Ancak, ihlâl keyfiyeti birden fazla kişileri ilgilendiren bir hususta vukû bulduğunda, yani hukukun doğrudan konusu olan bir meselede olduğunda; ilk bakışta kanun maddeleri gibi normatif olmayan ve müeyyide gücü taşır nitelikte ihtarları, azâbla tehditleri ve va'dleri ihtivâ eden Kur'an, söz konusu ihlâlden doğacak zulüm ve adâletsizliğin sâdece ahlâkî ya da vicdânî bir sorumluluk şeklinde telâkki edilmesini yeterli görmez.

Bilakis bunlar aynı zamanda müeyyide gücü olan hukuk normları şeklinde, teknik bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktayı iki misâl ile açıklamakta fayda görüyoruz:

1. Kur'an'da yetim malları hakkında şöyle denmektedir:

...ان لذين يأكلون اموال اليتامى ظلما انما يأكلون في بطونهم نارا
وسيصلون سعيرا.

“Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar, zaten onlar çılgin aleve atılacaklardır.”²³. Burada açıkça yetim mallarını haksız yere yiyenleri âhirette çok kötü bir âkıbet beklediği ifâde edilmektedir. Bu âyetin, yetim malını “zâlimin” sultasından kurtarmaya imkân verecek ve müeyyide gücüne sâhip hukuk normları şeklinde yansıtılmasına müsâit bir durum arzettiğini ileri sürmek ne derece Kur'an'ın ruhu dahilinde ise; bu zulümden doğan haksızlığın cezâsının uhrevî olduğunu, binaenaleyh sâdece vicdânî bir müeyyide unsuru taşıdığını öne sürerek hukuk normları şekline dönüştürülemeyeceğini iddia etmek de, Kur'an'ın kendine has hukuk anlayışına o derece yabancı bir görüş olsa gerektir.

2. Kur'an'ın boşanma konusunda vaz' ettiği prensipler ve boşanmanın vukû' bulması için ileri sürdüğü ön şartlar (preconditions)a riâyet etmeden bir erkeğin karısını boşaması; Allah'ın koyduğu bu prensipleri ihlâl etmesinden dolayı onun günahkâr olduğu; ancak boşamanın şer'an yani hukuken vâki olmasını engelleyecek hiçbir müeyyide gücü olmadığı için geçerli olduğunu öne sürmek meseleyi, yukarıda işâret ettiğimiz kul ile Allah arasındaki ferdî ibâdete benzetmek olacağından, İslâm'ın üzerine titredığı ciddi bir meselede onun bilhassa Kur'an'da öngörülen şart ve usûllere riâyet etmeme eylemini hukukun tamamen “forum externum”una bakılarak hukukî olduğunu iddia etmek demek olup bu tür icrâattan dolayı mağdur olan tarafın (kadın ve çocuklar) uğradığı haksızlığa hukukîlik (yani haklılık) kazandırılmaktadır. Oysa ki, Kur'an'ın vaz' ettiği usûl ve prensipler gözönünde bulundurulurken, ortaya çıkan bu haksızlıklar²⁴, dinî-vicdânî bir müeyyide olmaktan başka müeyyide gücünü hâiz hukuk normları haline getirilerek bu meseleye bir Kur'an hukuku anlayışı doğrultusunda yaklaşılmış olacaktır.²⁵

23 en-Nisâ, 10.

24 Bu tür haksızlıklar veya ihlâl, Kur'an'da Allah'ın tâyin ettiği hududu aşmak olarak nitelendirilmekte ve bunu aşanlara zâlim denmektedir. Bk.el-Bakara, 229; et-Talâk, 1.

25 Bu konuda geniş bilgi için bk. Eroğlu, Salahaddin, Divorce According to the Qur'an The Jurists and Practice in Turkey, basılmamış Doktora tezi, Exeter 1979.

Nitekim yeterli seviyede olmasa bile, aile hukukunun İslâm hukukuna göre düzenlendiği bazı İslâm ülkelerinde, ortaya koymaya çalıştığımız bu hususlardaki Kur'an hükümleri dikkate alınarak kanunlaştırma faaliyetleri olmuş ve bu tür faaliyetler devam etmektedir.

“Bilindiği gibi hukuk, bir toplum içinde yaşayan insanların birbirleri ile olan ilişki ve davranışlarını düzenlemek amacıyla güder. Bu düzenlemede kullandığı değer ve değerlendirme ölçüsü de adâlettir. Kısacası hukuk adâletli bir düzen kurmakla görevlendirilmiştir.”²⁶

Adâlet değerine Kur'an'da büyük önem verilir:

ان الله يأمر بالعدل والاحسان وابتاءذى القربى وينهى عن الفحشاء والمنكر
والبغى يعظكم لعظمكم لتذكرون.

“Allah şüphesiz adâleti iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayâsızlığı, fenâlığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.”²⁷

ان الله يا مرکم ان تؤدوا الامانات الى اهلها واذا حکمتکم
“Hiç şüphesiz Allah size, emânetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder.”²⁸

Kur'an'ın (ve onun açıklayıcısı durumundaki Sünnet'in) emrettiği adâlet ve ihsan anlayışı ile onun nehyettiği fahşâ ve münker tâyin ve tespit edildikten sonra, bu emir ve nehiyeler ile, hedef alınan adâleti tesis edecek karakterde hukuk kâideleri konabilir ve bunlar hem dinî-vidânî (forum internum) hem hukukî (forum externum) karakterini Kur'an (ve Sünnet)'î normlardan alacaktır. Bu ise, Kur'an'ın genel prensiplerinin salt İslâm hukuku araştırmaları için zengin bir kaynak teşkil ettiğini; birbirinden ayrı düşünülemez şekilde çift yönlü (vidânî-hukukî) müeyyide gücüne sâhip olduğunu göstermeye yetecektir kanaatindeyiz.

Kur'an'ın ana gâyesinin, insanların birbirleriyle olan münâsebetlerini düzenlemekten çok insan ile Allah arasındaki münâsebeti düzenlemek olduğu²⁹ doğrudur. Ne var ki, Kur'an'ın bu özelliği, onun insanların birbirleriyle olan münâsebetlerine de aynı derecede önem verdiği

26 Aral, Vecdi, Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine, I.Ü.Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1979, s.87.

27 en-Nahl, 90.

28 en-Nisâ, 58.

29 Coulson, N.J., A History of Islamic Law s., 12.

keyfiyetini zayıflatmaz. Aksine Kur'an'ın ideal fert ve cemiyet anlayışını onun kendine has î'câzı ile ortaya koyduğu kanaatindeyiz; zira Allah ile olan münâsebetleri belli bir disiplin altına alınan insan ve cemiyeti oluşturan bu insanların birbirleriyle olan münâsebetlerini düzenlemesi zor olmayacaktır. Cemiyet fertlerinin birbirleriyle olan münâsebetlerinde tevhid inancı, âhirette hesabâ çekilme şuuru ve ibâdetler temel bir unsur oluşturmaktadır. Yani, fertlerin birbirleriyle olan münâsebetleri sağlam ve belli esaslara dayandırılmıştır.

Kur'an'ın ruhuna, onun çizdiği hayat tarzına en uygun olabilecek yaklaşım metodu, onun hukukî karakterdeki hükümlerinin yanında, onlardan kat kat fazla olan; fakat mevzû' hukuk sistemlerinin ölçüleriyle hareket edildiğinde sâdece birtakım vîcdânî ve ahlâkî prensipler olarak değerlendirilen ilâhî ikaz, tehdit, tavsiye ve müjde v.s'nin bir bütün olarak ve İslâm hukukunun içinde aktif rol oynamasını sağlayabilen bir metodu, İslâm hukuku araştırmalarının kaçınılmaz bir metodu olarak kabul etmenin gerekli olduğu inancındayız. Otorite kaynağı farklı olan ve hukuku, cemiyetin ahlâkî normlarından (tam mânasıyla olmasa bile büyük ölçüde ve teknik olarak) ayrı telâkki eden hukuk sistemlerinin metodunu İslâm hukukuna uyarlamaya çalışmak, hukukî karakterdeki hükümlerin dışında kalan Kur'an prensiplerinin hukuk açısından bir değer ifâde etmediği neticesine ulaştıracak ve hukukî karakterdeki normların da "forum externum" olmaktan öteye geçmeyen ve belli sayıda kalmaya mahkûm statik bir kâideler manzûmesi olarak telâkki edilmesine sebep olacaktır. Halbuki İslâm, kendisini izhâr ve ispat edeceği toplumun değerlerini de yine kendisi oluşturmaktadır. Bu değerleri bilip takdir eden fert ve onlardan müteşekkil cemiyet, Kur'an'ın koyduğu usûl ve prensipleri teknik mânada hukukî karakterli normlar şeklinde olmasa bile bu değerler çerçevesinde hareket etmeyi, tevhid inancına ve âhiret şuuruna kadar uzanan bir bütün olarak telâkki edecektir. İşte o zaman Kur'an prensipleri belli ölçüde ve uygun bir şekilde hukukî karaktere (şeklen ve mânen) sâhip olacak, fert ve cemiyet hayatının düzenlenmesinde müeyyide gücünü hâiz olmaya başlayacaktır.